

Біланч Михайло,
старший лаборант Зоологічного музею
Ужгородського національного університету,
науковий співробітник відділу природи
Закарпатського краєзнавчого музею

Бокотей Олександр,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
менеджер з енвайронментальних програм
Мукачівської греко-католицької єпархії та
комісії з екології і мігрантів римсько-католицьких
єпископів України

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ (ДІЯКОНІЇ)

У статті розглядається діяконія (соціальне служіння Церкви, служіння милосердя), як альтернативний і потенційно ефективний засіб для виховання бережливого ставлення людини до навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Запропоновані можливі шляхи формування християнської екологічної свідомості в процесі діяконії, зокрема під час служіння нужденним матеріальною допомогою, а також соціального служіння в процесі реалізації освітніх програм та ін.

Ключові слова: *християнська екологічна свідомість, діяконія, збереження довкілля, соціальне служіння, природне навколишнє середовище, відповідальність за створіння.*

В статье рассматривается диакония (социальное служение Церкви, служение милосердия), как альтернативное и потенциально эффективное средство для воспитания бережливого отношения человека к окружающей естественной среде и рациональному использованию природных ресурсов. Предложенные возможные пути формирования христианского

екологического сознания в процессе диаконии, в частности во время служения нуждающимся материальной помощью, а также социального служения в процессе реализации образовательных программ и др.

Ключевые слова: *христианское экологическое сознание, диакония, сохранение окружающей среды, социальное служение, природная окружающая среда, ответственность за создание.*

Social service of Church (service of mercy) is examined in article, as an alternative and potentially effective mean for education of thrifty relation of man to the natural environment and rational use of natural resources. Possible ways of forming of christian ecological consciousness in the process of service of mercy, in particular during service beggarly a material help, and also social service in the process of realization of the educational programs and other are offered

Key words: *christian ecological consciousness, service of mercy, environmental preservation, social service, natural environment, responsibility for creation.*

У наш час все більшою реальністю стає «екологізація» нашого повсякденного життя, оскільки довкілля перебуває в стані постійної деградації і екологічна криза тільки поглиблюється. Пропагандою бережливого ставлення до навколишнього природного середовища та природоорієнтованого особистого життя людини і суспільства загалом переймається суспільний рух за збереження довкілля. Але в результаті ця діяльність виявляється недостатньо ефективною, оскільки стан довкілля продовжує погіршуватися і ця тенденція зберігається.

Відчуваючи відповідальність за доручене Богом людині створіння – природу, питанням збереження навколишнього середовища *більш активно* почали приділяти увагу церкви і релігії. Зазначимо, що починаючи власне з Святого Письма, людство отримало першу інформацію, перші духовні настанови щодо природоорієнтованої поведінки людини на Землі. Зрештою, турбота про створіння – природу, є невід'ємною частиною християнського екологічного вчення, тому спостерігаємо намагання церков співпрацювати в цьому напрямку. Саме тому в суспільстві назріло питання розпочати ефективний міждисциплінарний і екуменічний діалог щодо облаштування нашого соціо-економічного майбутнього по відповідальності за створіння. Для українського пост-секулярного суспільства початок такого діалогу є більш ніж

нагальний. Необхідно зазначити, що на відміну від органів влади і суспільних інституцій саме Церква може запропонувати системний підхід по зміні нашого, часто непродуманого та ірраціонального способу життя, економічних відносин, зміни технологій на природоорієнтовані. Саме Церква зможе допомогти реалізувати цей процес набагато глибше і ефективніше, особливо на пострадянських територіях, де традиційно її вплив досить значний. Власне сама віра в духовність створіння зможе привести в рух ті рушійні сили, які вкрай необхідні сьогодні для подолання глобальних екологічних викликів сьогодення. Людству необхідно стати на шлях, який по-новому відкриває таємницю створіння, зокрема, його динаміку, різноманіття, красу та ритміку як базу якісних характеристик життя [9].

Метою статті є обґрунтування можливості екологічного виховання в процесі християнського служіння милосердя.

Завданням християнських церков у галузі збереження довкілля, в першу чергу є *заохочення своїх вірних відповідально ставитися до навколишнього середовища*, виховуючи в них християнську екологічну свідомість (яка в свою чергу є складовою високої духовності). Тобто через релігійну свідомість необхідно прививати людині важливий мотиваційний елемент збереження навколишнього середовища як Божого створіння. Як зазначає Папа Римський Бенедикт XVI в своїй енцикліці *«Любов у істині»*, для збереження природи не вистачить лише економічних засобів чи відповідної освіти. Ці засоби є важливими, але вирішальною проблемою є *«цілісне моральне наставлення суспільства»* [6]. *Виховання відповідальності за створіння в процесі служіння милосердя має універсальний характер щодо вікової категорії вихованців, оскільки в цьому служінні Церкви можуть бути задіяні як дорослі, так молодь і навіть діти.*

Це актуально і в наш час тому, що як в усьому світі, так і в Україні зокрема активізувався процес запровадження екологічної освіти і виховання у всіх напрямках: виховному, освітньому, навчальному, науковому, тобто почався тривалий, але незворотній процес виховання екологічно-свідомого суспільства.

Виховання християнської екологічної свідомості можна здійснювати в євангелізації, катехизації, Літургії і дияконії. Але хочемо наголосити на особливому і важливому напрямі – дияконії.

Соціальне вчення Церкви закликає сумління розпізнати і здійснювати зобов'язання справедливості та милосердя у суспільному житті. Церква вчить допомагати своєму ближньому в його різних потребах і щедро наповнює

людську спільноту ділами тілесного і духовного милосердя. «Серед цих учинків милостиня, дана вбогому, є одним із головних свідчень братерської любові; це виконання справедливості, яке Богові вгодне», хоча практика милосердя не обмежується милостинею, а передбачає вирішення проблеми бідності у її соціальному і політичному вимірах [7].

Дияконія (свідчення любові та справи милосердя) – це служба милосердної любові, яка є свідченням християнської віри. У грецькому розумінні передусім йдеться про цілком конкретні дії матеріальної служби, як наприклад, про «службу при столах». Тому **дияконія** – це також поєднання засобів та методів, що використовуються Церквою, спрямованих на покращення життя людей. Це вид служіння Богу, виконання Його заповіді любові до ближнього, а не служби заради збагачення чи кар'єри. *Види служіння в Церкві*: літургія, євангелізація і катехизація, дияконія. Як сказано в енцикліці Папи Римського Бенедикта XVI «Deus Caritas Est», суть Церкви виявляється у потрійному завданні: проповіданні Божого Слова (kerugma-martyria), здійсненні Таїнств (leiturgia) і вчинках любові (diakonia) [2].

Під час кожного з вищезгаданих служінь можна формувати християнську екологічну свідомість. Тематику екологічного виховання з релігійно-педагогічним аспектом (зокрема під час катехизації та викладання християнської етики) останнім часом активно досліджують проф. Йозеф Терек (Словаччина), проф. Герхард Мертенс (Німеччина), о. Станіслав Джаромі (Польща), Петер Тірпак (Словаччина), Собчик Вікторія (Польща), Анна Кульчицька (Польща), проф. Шеремета Володимир, доц. Андрушко Володимир, Олег Огірко, І. Завальнюк та ін. Також досліджуються дотичні до цієї проблематики філософські питання, наприклад вплив релігійної свідомості на екологічність (Д. Н. Кавтаразе, Росія), зв'язок релігійної моралі й екологічної етики (Г. Марушевський), філософсько-релігійні питання співвідношення екологічної і християнської етики (Ірина Фенно) і т.д.

Щодо виховання відповідальності за створіння в процесі християнського служіння милосердя, то зауважимо, що наукових публікацій дуже мало. Пропозиції екологічної дияконії на теренах України постали в останні роки у зв'язку з роботою Бюро із питань екології Української греко-католицької Церкви, Комісії з екології Римсько-католицької церкви в Україні та Комісії з екології Мукачівської греко-католицької єпархії. Доктор Володимир Шеремета під поняттям *екологічної дияконії* розуміє свідчення християнської віри через бережливе та відповідальне ставлення до довкілля [12]. Рідко зустрічаються дотичні до теми публікації, наприклад стаття Стефана Козловскі «Піклування про вбогих як початок екосправедливості.

Християнська перспектива» [13]. Тому тема є відкритою і містить багато аспектів, які потрібно розвивати і вводити в практику. Ми вважаємо, що крім власне екологічної діяконії, необхідно розвивати *виховання екологічної свідомості* під час здійснення Церквою служіння милосердя взагалі.

Реалізація екологічної діяконії в Церкві. Історично склалося, що еволюція соціального служіння в християнських церквах змінювалася під впливом багатьох чинників і суспільних настроїв зокрема. Власне діяконія була більш-менш розвинена на території Східної Європи в дореволюційні часи. З початком тоталітаризму на одній шостій частині суші (колишній СРСР) цей вид християнського служіння, як і інші, практично перестав існувати внаслідок репресій комуністичного режиму. І лише з розпадом «Радянської імперії» Церква почала поступово відроджувати діяконію, але з огляду на масштаби руйнування християнства процес відтворення є тривалим і поступовим [3].

У наш час необхідність відродження діяконії та її розвиток викликані вимогою часу, оскільки протягом тривалого тоталітарного минулого запити суспільства змінилися і до них додалося чимало нових проблем, одними з яких є екологічні виклики сьогодення. У зв'язку з цим Церква повинна намагатися не тільки заохочувати своїх вірників до збереження довкілля, але й бути прикладом цього для вірників інших релігій і агностиків. Діяконія – якраз один із найкращих засобів здійснення цього наміру.

У деяких християнських спільнотах практикується надання переваги літургійно-обрядовому служінню або проповідуванню. Але справжнє християнство відкидає будь-які фальшиві альтернативи. Нема ніякої альтернативи між євангелізацією (християнським свідченням) і діяконією; нема протиріччя між наверненням серця до Бога і покращенням умов життя нужденних братів. Служіння милосердя здійснюється Церквою для особливої групи людей, а саме для нужденних, які самостійно не в змозі забезпечити себе необхідними для гідного життя матеріальними благами. До них відносяться інваліди, вбогі (які не мають достатнього соціального забезпечення від держави), діти-сироти, самотні люди похилого віку (зокрема вдови, які не мають дорослих дітей) та ін. Також діяконія стосується тимчасово нужденних: постраждалих від різного роду катастроф, пограбованих злочинцями, тих, що тривалий час перебувають у лікарнях, подорожуючих (які можуть попросити нічліг, якщо з об'єктивних причин не мають можливості зупинитись в готелі), безробітних (які шукають роботу, але з об'єктивних причин тривалий час не можуть її знайти).

Соціальне служіння передбачає надання людям можливості розв'язувати

соціальні проблеми та задовольняти потреби, що існують навколо них. *Важливим є те, що відповідальність за створіння також відноситься до соціального вчення Церкви.* Це доводить наявність в офіційних документах Католицької церкви, зокрема в Компендіумі соціальної доктрини Церкви, розділу «Охорона довкілля» [7]. Також стурбованість християнських церков питаннями збереження навколишнього середовища підтверджується Катехизмом Католицької церкви: *«Сьома заповідь вимагає пошанування цілісності Творіння. Тварини, як і рослини та неживі предмети, призначені за своєю природою для загального добра людства, колишнього, теперішнього і майбутнього...»* [5]. В *Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви* [8] також наявний розділ «Церква та проблеми екології».

Екологічна діяконія може мати безліч проявів, однак один з її перших принципів є заповідь «Не нашкодь». Це означає, що вплив нашого життя, професійної діяльності, способу господарювання та проведення дозвілля має бути мінімально шкідливим для довкілля [12]. *Діяконія відносно людей не може існувати без діяконії відносно довкілля*, адже благополуччя людства в цьому світі залежить від гармонії людини з природою. Якщо суспільство надалі зберігатиме довкілля і навіть відновлюватиме вже ушкоджені його ділянки, то цим самим здійснюватиме *служіння відносно наступних поколінь*, залишаючи для них гарні краєвиди, чисте повітря, екологічно безпечні продукти харчування, а значить – більші можливості для достойного життя.

Виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища під час діяконії. Діяконія була невід'ємною частиною соціального служіння сподвижників християнства на всіх етапах його становлення і розвитку. Філантропія, або «людинолюбство» вважалася невід'ємною якістю християнина, що, наслідуючи Христа, міг служити бідним, хворим, старим, бездомним [1]. **Можливі два основні шляхи виховання християнської екологічної свідомості** під час діяконії. *Перший шлях* – це заохочення людей до раціонального використання природних ресурсів, які є частиною дарованого нам створіння під час здійснення соціального служіння. У діяльності християнських конфесій можна виділити цілий ряд соціальних проєктів, які мають загальноцерковний характер. Це пастирська допомога хворим, здійснювана через систему храмів при лікарнях, церковна опіка над сиротами, допомога багатодітним сім'ям, гуманітарна і духовна допомога людям літнього віку та інвалідам [4].

Інший шлях – це реальна допомога християнських церков людям, які постраждали від екологічних катаклізмів, або діяльність по попередженню прогнозованих катастроф у співпраці з місцевим населенням. В процесі такої

допомоги (прикладом якої є соціальне служіння церков, а також міжнародних організацій після землетрусу на Гаїті, що мав місце в січні 2010 року) потерпілим людям нададуть чисту воду, продукти харчування, одяг та інші життєвонеобхідні речі. Важливо при цьому постачати екологічно-безпечну продукцію та надати консультативно-дорадчу допомогу по особистій гігієні, екологічному побуту і т.д. В процесі здійснення такої діяконії можна на практиці виховувати в людей екологічну свідомість, одночасно змінюючи їх екологічну культуру, намагаючись пояснювати їм реальні причини екологічних катастроф (*базовою з яких є людська діяльність*) і шляхів їх уникнення. *Ці два шляхи виховання християнської екологічної свідомості можуть здійснюватися різними способами, про які йтиметься нижче.*

Способи виховання бережливого ставлення до природи під час соціального служіння. Щоб здійснювати виховну діяльність у діяконії, в першу чергу, ця діяконія має бути вже розвиненою в тому чи іншому регіоні, де діє постійна християнська церква. Якщо в регіоні є кілька християнських конфесій, а для одної така соціальна робота є непосильною, то конфесії можуть об'єднуватися для організації постійної соціальної роботи, а далі поступово впроваджувати і виховання бережливого ставлення до створіння Божого – природи, яке може включати навчання відповідального ставлення до природних ресурсів і відповідно планування природоохоронних акцій та проектів різноманітного спрямування. Пропонуємо ряд способів, за допомогою яких можна реалізовувати такі акції, проекти і здійснювати виховний процес в цілому:

- 1. Формування християнської екологічної свідомості під час служіння нужденним матеріальною допомогою;*
- 2. Соціальне служіння під час освітніх програм;*
- 3. Захист прав нужденних і екологія;*
- 4. Виховання відповідального ставлення до довкілля в парафіяльній діяконії;*
- 5. Соціальне служіння в екстремальних випадках.*

Слід зауважити, що більшість акцій і проектів по екологічній діяконії будуть мати більш показове і виховне значення, оскільки основну природоохоронну діяльність повинна здійснювати держава і частково НУО екологічного спрямування. Завдання ж Церкви полягає у вихованні і заохоченні, а також режимі діалогу і певного наполягання на державу щодо виконання нею обов'язків у сфері збереження довкілля [11]. *«Ми всі повинні замислитися і діяти спільно. Звичайно, захист природи – це не першочергове завдання Церкви, але її підтримка у справі охорони довкілля, у справі формування екологічної свідомості, культури громадян є надзвичайно цінною, вагомою та авторитетною»* [10].

Дияконія характеризується як «практика віри», практичного служіння Богу через службу людям. Служіння ближньому є невід'ємною частиною життя християн поряд з євангелізацією, катехизацією та літургійним служінням. Людська гідність утверджується в піклуванні про ту сукупність економічних, суспільних, культурних, спортивних, розважальних, професійних і політичних об'єднань, які спонтанно утворюють люди і які уможливають досягнення ефективного соціального росту, зокрема родини, групи, асоціації, місцевої територіальні одиниці. Також людська гідність не може в повноті проявлятися, якщо людина не піклується про свій земний дім, а тим більше коли руйнує його. Отже, дияконія для природи є одночасно дияконією відносно людей і навіть тих, які ще не народилися, оскільки ми передаємо нашим нащадкам навколишнє середовище, ресурсами якого користувались і в якому залишили сліди своєї діяльності (екологічний слід).

Найкращим прикладом пропаганди збереження навколишнього середовища є власний приклад. У християнстві цьому дуже добре сприяє соціальне служіння церков. Під час постійної турботи про ближніх, які цього потребують, можна більш якісно заохочувати їх до бережливого користування природними ресурсами у власному житті. Хороший ефект може дати співпраця в екологічній дияконії християнських церков з державою і НУО.

Існує цілий комплекс способів виховання високої екологічної свідомості (відповідальності за створіння) в процесі соціального служіння християнських церков, які можуть здійснюватися двома шляхами: під час звичайної дияконії (соціальної роботи серед населення в будь-якій країні з більш-менш стабільною екологічною ситуацією і в мирний час) та під час соціальної допомоги церков постраждалим від стихійних лих чи екологічних катастроф. Ефективним має виявитися поєднання виховання відповідального ставлення людини до довкілля в катехизації, сакраментальному (літургійному) житті і дияконії.

Отже, як неможливо мислити Церкву без дияконії, бо діла милосердя є практичним виміром віри, так само не можна в повній мірі говорити про дияконію, не беручи до уваги її екологічного виміру, тобто формування християнської екологічної свідомості у вірників і здійснення служіння милосердя відносно Божого створіння – природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белопольский А. Православная диакония / А. Белопольский // Доклад, представленный на конференции «Православная диакония: социальное свидетельство и служение православных церквей». – Ново-Валаамский монастырь (Финляндия). – 30 апреля – 5 мая 2004 г.
2. Бенедикт XVI. *Deus caritas est (Бог є любов)* / *Енцикліка про християнську любов*. – Львів : Комісія соціальної комунікації, Комісія «Справедливість і

- мир» УГКЦ, 2006. – 32 с.
3. Екологічне вчення Церкви: Папа Іван-Павло II на тему створіння та екології. – Івано-Франківськ : Екологічний центр Івано-Франківської єпархії, 2006. – 100 с.
 4. На межі двох світів: чи актуальний сьогодні «Могилянський проект»? : Бесіда з єпископом Переяслав-Хмельницьким Олександром (Драбинко), вікарієм Київської Митрополії, секретарем Предстоятеля УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uuba.org.ua/ukr/page.php?type=clause&id=51>
 5. Катехизм Католицької Церкви. – Львів : Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002. – 772 с.
 6. Книга природи є одною і неподільною: Caritas in Veritate. З Папою Бенедиктом XVI про розвиток людини та суспільних взаємин // Благовісник. – 2010. – № 1(209). – С. 26.
 7. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 317 с.
 8. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. – Москва, 13–16 августа 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>.
 9. Остгеймер Й. Громадське покликання церкви з погляду на зміну клімату / Й. Остгеймер // Енергоефективність та екологічно прийнятне енергозабезпечення з позицій християнської відповідальності за створіння : матеріали міжнародного науково-практичного семінару, 10–13 лютого 2010 р. – Ужгород, 2010. – С. 41–51.
 10. Садоха М. Охорона довкілля – справа спільна / М. Садоха, О. Фенцик // Відповідальність за створіння і сталий розвиток Верхнього Потисся : матеріали міжнародного науково-практичного семінару, 16–17 травня 2008 р. – Ужгород, 2008. – С. 26–29.
 11. Смилянская Ю. Толерантность – как способ выживания в современном мире: опыт работы института иудаики с выставкой «Истоки толерантности» / Ю. Смилянская // Відповідальність за створіння і сталий розвиток Верхнього Потисся : матеріали міжнародного науково-практичного семінару, 16–17 травня 2008 р. – Ужгород, 2008. – С. 73–78.
 12. Шеремета В. Руйнуючи довкілля. Людина порушує заповідь «Не вбий» / В. Шеремета // Наш Собор. – № 6. – травень 2010. – С. 10–11.
- Kozłowski Stefan. Troska o ubogich jako poczatek ekosprawedliowości. Perspektywa chrześcijańska / Stefan Kozłowski // Chreścijanin a ekololgia. Zielony zeszyt REFA? – Krakov : Bratni Zew, 2005. – Numer specjalny (11). – Str. 52–54.